

2. Іван Примаченко. Штучний інтелект в освіті: можливості, виклики та перші кроки великої адаптації. URL: <https://life.prawda.com.ua/columns/2023/08/4/255650> (дата звернення: 17.10.2023).

3. Філіпенко, Л. В. Академічна доброчесність в науковому та освітньому середовищі закладів освіти України: погляд крізь призму наявності штучного інтелекту [Електронний ресурс] / Л. В. Філіпенко, О. В. Думанський, О. В. Козак // Академічні візії. – 2023. – № 19. – URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/380> (дата звернення: 17.10.2023).

4. Освіта і наука України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник. Матеріали Серпневої конференції 2023 «Освіта єднає». URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/konferenciyi/serpneva-2023-osvita-yednaue> (дата звернення: 17.10.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-345-6-62>

ВІДКРИТИЙ ДОСТУП ДО НАУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК УМОВА ПРОГРЕСУ В НАУЦІ

Дорогін О. В.

*аспірант кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

На сьогоднішній день надзвичайно важливим завданням є забезпечити відкритий, оперативний і рівний доступ до наукової інформації та прозорість у дослідницьких проектах. Практики відкритого доступу поширюються та активно розвиваються у всьому світі з метою зменшення нерівності в доступі до наукових досліджень між різними країнами і регіонами. Ця ініціатива сприяє швидкому обміну знаннями і науковими даними, сприяючи глобальному науковому співробітництву.

Відкритий доступ (англ. Open access (OA) до наукової інформації – це сукупність принципів та практик, які забезпечують безкоштовний, швидкий, постійний, повнотекстовий доступ в режимі реального часу до наукових та навчальних матеріалів, що реалізовується для будь-

якого користувача у глобальній інформаційній мережі, здійснюваний переважно до рецензованих науково-дослідних журналів [1].

Ініціатива відкритого доступу була вперше висловлена 2 грудня 2001 року під час конференції, яка проходила в Інституті відкритого суспільства в Будапешті. Декларація, що стосувалася цієї ініціативи, була опублікована для загального доступу 14 лютого 2002 року. Трохи пізніше з'явилися заяви щодо Відкритого доступу до публікацій в Бетезді (червень 2003 року) та Берлінської декларації про Відкритий доступ до наукових та гуманітарних знань (жовтень 2003 року).

Поняття відкритого доступу активно обговорювалося серед вчених, бібліотекарів, наукових працівників, фінансистів та видавців. Для реалізації відкритого доступу було рекомендовано дві стратегії:

1. Зберігання чи архівування наукових публікацій у спеціалізованих електронних репозитаріях, які також містять інші види академічних та освітніх матеріалів, таких як дисертації, тези, наукові звіти та презентації (це відомо як «зелений шлях» до відкритого доступу).

2. Публікація в наукових журналах, доступних для загального користування, а також підтримка наукових видань, які переходять до моделі відкритого доступу. У цьому випадку відкритий доступ забезпечується через фінансування авторами або їхніми організаціями (це відомо як «золотий шлях» до відкритого доступу).

Сучасний світ наукової комунікації пережив зміни великого масштабу. Майже вся світова наукова інформація тепер доступна публіці. Підтримку руху відкритого доступу отримали всі ключові міжнародні організації та фонди, що фінансують дослідження, включаючи Європейську комісію, Національний інститут здоров'я США, Фонд Білла та Мелінди Гейтс, Національну Наукову Фундацію США, Фундацію Wellcome Trust та інші. З'явилися різноманітні платформи та програми, що сприяють поширенню досліджень, такі як Science Open, IScience, Open Access Button, Canary Haz, Unpaywall, ZENODO та інші. Розширенню доступу до досліджень сприяють також академічні соціальні мережі, такі як Research Gate, Academia.edu та інші.

Здебільшого обговорюють не дві, а п'ять основних стратегій відкритого доступу, оскільки стратегія «золотого шляху» вже існує у різних варіаціях.

Одна з цих стратегій, відома як «зелений» відкритий доступ, полягає в самоархівуванні матеріалів у репозитаріях, які містять як попередні версії, так і остаточні версії (хоча, зазвичай, переважають попередні версії). Ці матеріали стають доступними для читачів безкоштовно.

Щодо іншої стратегії, відомої як «золотий» відкритий доступ, вона передбачає наявність журналів відкритого доступу з бізнес-моделлю,

яка передбачає оплату за публікацію, що проводиться фондом, інституцією або навіть автором самостійно. Статті, опубліковані у таких журналах, доступні для читачів безкоштовно і мають ліцензію для загального використання.

«Діамантовий» або «платиновий» відкритий доступ означає, що журнали відкритого доступу абсолютно безкоштовні як для авторів, так і читачів, а всі процеси, пов'язані з редагуванням, наповненням веб-сайту журналу та архівуванням, фінансуються видавцями або фондами.

У «гібридному» відкритому доступі журнали на основі передплати надають авторам можливість зробити окремі статті доступними для громадськості («золотий доступ»), як тільки оплачено публікацію; ці статті доступні як у відкритому, так і у закритому доступі.

Вперше введений Piwowar H., Priem J., Lariviere V. [2], термін «бронзовий доступ» стосується наукових публікацій, які безкоштовно доступні для читання від видавців, але не мають явної ліцензії на відкритий доступ. Ці статті можна читати, але неможливо завантажити чи використовувати їх знову, і тому їх часто не розглядають як відкритий доступ.

Таким чином, інтернет кардинально змінив підхід до наукового спілкування, зокрема в контексті пошуку та доступу до наукової інформації. Сьогодні, цифровий доступ є нормою завдяки моделі відкритого доступу. Науковці діляться результатами своїх досліджень, але це недостатньо. Доцільно також надавати доступ до даних, інструментів та методів дослідження та допускати їх використання на світовому рівні. Однак доступ до наукової інформації залишається на рівні випробувань завдяки різним стратегіям, платформам та програмам, і поки що він ще не є повністю стабільним. Постійно проводяться дослідження різних моделей для наукових журналів, розвивається культура препринтів і ведуться обговорення щодо етики наукових публікацій, поширення результатів досліджень, прав інтелектуальної власності, серед інших питань.

Список посилань

1. Відкритий доступ // Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%B4%D0%BA%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%B9_%D0%B4%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF (дата звернення 15.10.2023).

2. The state of OA: a large-scale analysis of the prevalence and impact of Open Access articles / Piwowar H., Priem J., Lariviere V. [et al.]. 2018. *PeerJ* 6 : e4375 <https://doi.org/10.7717/peerj.4375>